

SVERIGE OCH DEN POLSKA RESNINGEN 1863

Av fil. lic. *BIRGER HAGÅRD*

ALLTSEDAN den misslyckade polska resningen 1830–31 hade det ryska regementet i Polen varit synnerligen hårt. Efter Nikolaus I:s död 1855 hyste man på polskt håll förhoppningar om en förbättring av situationen, särskilt i samband med fredskongressen i Paris 1856, men dessa kom snart att grusas. Alexander II visade ingen benägenhet att lätta på de hårda tyglarna. Mot bakgrund härav och under intryck av allmänt liberala revolutionsidéer började det ånyo på allvar att jäsa i Polen, inte minst efter Alexander II:s, Wilhelm I:s och Franz Josefs möte i Warszawa 1860. Hemliga föreningar bildades och såväl 1860 som 1861 tog sig polackernas inställning uttryck i ett öppet högtidlighållande av minnena från tidigare resningar. De ryska motåtgärderna i form av hårdhänta represalier lät inte vänta på sig.

Under tiden förbereddes en allmän resning i Polen. Enligt somliga uppgifter var denna planerad att äga rum under våren 1864, men vissa händelser kom att påskynda utvecklingen. På den ryska sidan var man ingalunda ovetande om

vad som försiggick i det fördolda och snart nog beslöt man sig för att eliminera förutsättningarna för en revolt. Detta skedde genom en tvångsvis genomförd rekrytering till militärtjänst av tusentals ungdomar natten till den 15 januari 1863. Till dels nådde man härigenom tvivelsutan sitt syfte. Åtskilliga revolutionärer fastnade i de ryska garnen, men samtidigt fick också det hela en ej förutsatt effekt, nämligen en allmän och omedelbar folkresning.

De första mera fullständiga underrättelserna om den polska resningen nådde Sverige i slutet av januari. De första meddelandena kom via Berlin och S:t Petersburg och det ligger i sakens natur, att dessa var ganska tvivelaktiga. I Sverige visade sig omedelbart starka sympatyttringar för den polska saken. Detta gällde framför allt de liberala kretsarna, där en glödande och kanske något patetisk känsla alltid tog sig uttryck i braskande revolutionspropåer och proklamationer, vare sig det gällde revolutionära strävanden i Italien, Polen eller annorstädes. Huruvida samti-

dig de utländska revolutionärernas idéer var särskilt konstruktiva eller inte, frågade man mindre efter. Revolutionen i sig innebar något positivt. Häremot kontrasterade i viss mån den mera konservativt präglade uppfattning, som visserligen hyste starka sympatier för Polen men ändå — som senare skulle visa sig — tvekade inför tanken att kasta ett militärt svagt Sverige in i ett krig mot en mäktig stormakt, vare sig det gällde för Polens eller Danmarks skull.

Ett fullgott uttryck för de liberala kretsarnas inställning möter i Aftonbladets första Polenledaren den 4 februari 1863, där det bl. a. heter: »Överallt där hjärtan finnas, som klappa varmt för frihet och nationalitet, skall polackernas frihetssträvanden framkalla de varmaste sympatier, men ingenstades livligare än i Sverige, där deltagandet för detta ädla folk av gammalt varit så stort och på ett så talande sätt gav sig luft under det för en mansålder sedan förda frihetskri- get, då förhållandena i så måtto voro annorlunda än nu, att regeringen hyste osvenska känslor, betraktade sig såsom solidarisk med ryska regeringen och jublade över alla dess framgångar och över polackernas undergång, under det hela nationen livades av helt motsatta känslor. Numera äro vi lyckliga att ha en regering, som tänker och känner svenskt, som känner sig ingenting vilja eller kunna göra under Rysslands auspicer, och

som, om det gäller att med anledning av inträffande politiska evenementer offentligen uttala sig eller framträda i handling, ofelbart skall göra det på ett svenskt sätt i överensstämmelse med nationens känslor och tänkesätt.»

De polska sympatierna tedde sig i Sverige i många avseenden som något naturligt. Tidigare svensk-polska motsättningar var bortglömda eller hade i varje fall aldrig orsakat några djupare sår. Gemensamt var i stället fruktan för eller hatet mot ryssarna. Förutsättningarna för att låta opinionen komma till uttryck var också, som Aftonbladet framhöll, annorlunda 1863 än 1831, då Alexander I:s skapelse, Kongress-Polen stred sin fåfänga frigörelsekamp. Den svenska regeringens officiella attityd var i viss mån en annan än 1831, då Karl XIV Johan bemödade sig om bästa möjliga förhållande till den ryske grannen. Skillnaden i de båda monarkernas personliga uppfattning var också av betydelse. Som ju särskilt starkt visade sig under de danska händelserna var Karl XV personligen starkt engagerad för ett aktivt svenskt uppträdande. Så också i Polenfrågan. Sveriges agerande under Krimkriget hade också gjort den svenska allmänheten mera antiryskt inställd än tre decennier tidigare. Och vad mera var, det fanns nu en förhållandevis stark press, som var villig att ägna sig åt de polska förhållandena.

De svenska sympatierna för den

polska frihetskampen kom också att snabbt ta sig uttryck, starkare än vad vi vanligtvis finner i Sverige beträffande utländska händelser. Frågan är, om hittills någonsin en svensk opinion så kraftigt visat sig i en utrikespolitisk angelägenhet som i Polenfrågan 1863, med undantag av det finländska vinterkriget 1939-40. För att återvända till 1863 bildades inom kort i alla större svenska städer speciella Polenkommittéer. Resolutioner antogs och punschbålar dracks. I Stockholm hade en kommitté bildats den 2 mars, och bland dess mera framstående medlemmar märktes friherre A. C. Raab, friherre Staël von Holstein, redaktör August Sohlman i Aftonbladet och August Blanche. Som kommitténs sekreterare fungerade Harald Wieselgren. Kommittén antog en resolution, där man starkt uttalade sig för den polska frihetskampen, samtidigt som man fördömde de ryska metoderna, och vidare anordnades en särskild penninginsamling till förmån för Polen. I stort torde mönstret från Stockholm ha följts av de övriga Polenkommittéerna i riket.

Den 14 mars väckte friherre Staël von Holstein i riddarhuset och göteborgsrådmannen A. W. Björck i borgarståndet identiskt lika motioner om en anhållan hos Kungl. Maj:t »att dess regering måtte i samverkan med andra stater, som garanterat 1815 års Wien-traktat, å diplomatisk väg påyrka konungariket Polens återupprät-

tande». Den följande remissen till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet ledde till livliga riksdagsdebatter, varvid bl. a. utrikesminister Manderström försökte avkyla stämningen.

På polskt håll tillmätte man den svenska hållningen största betydelse. På grund av planlösheten i det plötsligt uppträffande upproret var det också i landsflyktiga polska kretsar, särskilt i Paris, tveksamt om man skulle stödja revoltens, vilken till en början ansågs dömd att misslyckas. I februari ingicks emellertid en överenskommelse mellan Ryssland och Preussen om samverkan för att kuva upproret, och detta ledde till att stormaktsdiplomatiens på allvar började engageras. Frankrike antydde, att resningen kunde räknas med dess stöd och i fortsättningen gick allt ut på att hålla ut i Polen till dess att stormaktsdiplomatiens med Frankrike i spetsen skulle kunna nå resultat i sina ansträngningar att pressa Ryssland till eftergifter. De olika polska åsiktsriktningarna gav sitt samfälliga stöd åt resningen. På fransk sida kunde man också tro sig räkna med Sverige som bundsförvant i det diplomatiska spelet mot Ryssland, särskilt mot bakgrund av novembertraktaten. Som Carl Hallendorff framhåller, kom för den skull de svenska sympatierna för Polen, som tidigare främst varit uttryck för en kanske naiv liberal övertygelse, att bli uttryck för verk-

liga politiska önskemål. Inom vissa polska kretsar sökte man ytterligare underblåsa ansträngningarna genom att försöka få till stånd en resning i Finland, aktivt stödd av Sverige. För att nå framgång i dessa strävanden lyckades man även att upprätta kontakter i Karl XV:s närmaste omgivning.

Med särskild uppgift att bearbeta Sverige sändes också från Paris furst *Constantin Czartoryski*, brorson till Adam Czartoryski, ledaren för resningen 1830–31. Han fick ett strålände mottagande i Ystad och Kalmar, dit han först anlände. Skarpskyttekompanier paraderade, tal hölls och skålar utväxlades. Den 19 mars anlände den polske emisarien till Stockholm, där han fick ett inte mindre storståtligt mottagande. Hans vistelse i Sverige väckte stor uppmärksamhet. Kulmen nåddes med en stor bankett, anordnad till furstens ära i börssalen den 27 mars, vilken i sin tur gav signalen till en rad hyllningar för honom under hans vistelse i Sverige.

I april avlämnade de västeuropeiska staterna sina föreställningar till Ryssland i den polska frågan. Den 17 lämnade Frankrike, England och Österrike sina noter i S:t Petersburg och några dagar senare kom småstaternas tur. Sverige uppträdde den 19 april. Det mest utmärkande för dessa noter är bristen på samordning. De flesta uttrycker endast allmänna talesätt om önskvärdheten att utan blodsgjutelse åstadkomma en lösning

etc. Endast England åberopade 1815 års Wientraktat. För Ryssland måste det ha stått helt klart att man i den polska frågan under inga omständigheter behövde riskera något storkrig. Den svenska noten var lika litet märklig som föreställningarna från de andra staterna. Manderström betonade omsorgen om Europas fred, det önskvärda i ett bättre tillstånd för Polen, inställandet av blodsgjutelsen m. m. Förvisso måste det sägas, att Manderström agerade skickligt. Han tillmötesgick de västallierades krav på en framstöt men undvek samtidigt att öppet utmana Ryssland.

När utskottsutlåtandet över von Holsteins och Björeks motioner behandlades i den svenska riksdagen den 17 april, uttalades på flera håll livliga sympatier för Polen, men samtidigt förekom åtskilliga marningar till försiktighet. Av särskilt intresse är meningsutbytet mellan Lars Hierta och August Blanche. Utrikesminister Manderström hade en på det hela taget lätt uppgift. Han kunde peka på de åtgärder, som redan vidtagits av regeringen — förberedandet av noten den 19 april — och resultatet blev också, att motionerna lades till handlingarna utan krav på vidare åtgärder. Om Polens förespråkare kunnat föra ett häftigare språk och stånden hade enats i ett skarpt riksdagsuttalande, kunde förloppet emellertid ha blivit ett annat. Tillsammans med våldsamma protestmöten mot

en ängslig utrikesledning och Karl XV:s tidigare öppet demonstrerade föga vänliga känslor mot Ryssland kunde saken ha ställts på sin spets. I detta sammanhang förtjänar också noteras de ganska lättsinniga informationerna till konungen från sändebudet i S:t Petersburg, Wedel Jarlsberg.

Våren 1863 anlände åtskilliga polacker till Sverige. I flertalet fall rörde det sig utan tvivel om polska patrioter, som från Sverige ville finna en utgångspunkt för sina strävanden. En rad äventyrare av mera tvivelaktigt slag drogs emellertid samtidigt till Sverige. Bland dem var Bakunin, vilkens vistelse i landet förorsakade justitieminister de Geer diverse problem.

Mycket annat skulle kunna noteras från dessa händelsemättade månader för hundra år sedan. Bl.a. fick Sverige vid ett tillfälle direkt kontakt med en frivilligstyrka, som avsåg att ansluta sig till de polska insurgenterna. Den 30 mars anlände det engelska fartyget Ward Jackson till Malmö med 180 fransmän och polacker samt åtskilliga militära förnödenheter ombord. Fartyget hade två dagar tidigare befunnit sig i Köpenhamn, men det lyckades danskarna att för tillfället bli kvitt den obehagliga gästen, vars närvaro i en svensk hamn i stället kom att förorsaka diverse diplomatiska bryderier för regeringen. Denna lät lägga embargo på fartyget och dess last, men expeditionen bemöttes högst välvilligt. Sedan ex-

peditionsstyrkan så småningom kraftigt decimerats och åtskilliga misshälligheter yppats mellan de olika polska fraktionerna, blev resultatet att något mera än hälften slutligen inskeppades på ett danskt fartyg för att söka landstiga på den ryska kusten. Detta landstigningsförsök misslyckades emellertid, och den 14 juni sökte fartyget med dess utmattade besättning skydd i Klintehamn. För att definitivt bli kvitt de ovälkomna gästerna handlade den svenska regeringen skyndsamt. Redan fyra dagar senare togs frivilligstyrkan ombord på det svenska örlogsfartyget Orädd, som sedan landsatte den förolyckade expeditionen i England.

Den svenska opinionen tog sig förutom insatserna i Polenkomitéerna mångahanda uttryck. Fredrika Bremer ställde sig i spetsen för en kyrkokonsert till förmån för Polen och deltog även på annat sätt livligt i arbetet för den polska saken. Vid universitetet hölls stora demonstrationer av studenterna.

De svenska insatserna båtade emellertid föga. Den polska resningen undertrycktes och det skulle dröja till efter första världskriget, innan det polska folket uppnådde sin så starkt åstundade frihet. Under och efter andra världskriget fick man så åter uppleva dystra tider. Det är emellertid betecknande, att frihetskänslan alltjämt är stark i Polen. Vi påminnes därom under det oroliga 1956 men kanske än mera i de otaliga uttryck för

krav på frihet och självständighet, som praktiskt taget oavbrutet gjort sig gällande inom filmen, konsten och litteraturen, men som framför allt manifesterats i det polska folkets varma religiositet och dess starka uppslutning kring den romersk-katolska kyrkan, frihetssymbolen framför andra i Polen. Det kan finnas anledning att erinra om de ord, som 1917 fälldes av den hängivne Polenvännen Anton Nyström och som inte minst i våra dagar torde äga full giltighet: »Europa har ej rätt att ställa sig likgiltigt för Polens sak, för polska frågan, som hos varje europé med huvud och hjärta på rätta stället borde väcka den livligaste sympati. Likgiltighet för sådana öden som Polens är detsamma som kulturell tillbakagång eller demoralisation. Man bör söka sätta sig in i polackernas liv, i deras dagliga förhållanden, i det ständiga tryck, som

de härskande staterna utövat på dem.

Upprorens tid är längesedan förbi i Polen, sedan rörelserna av 1830 och 1863 nedslagits. Men dessa revolutioner, som voro så berättigade, ha dock visat polackernas manhaftighet och fosterlandskärlek; och deras ständiga hängivenhet och ofervillighet för sitt lands sak alltifrån de skändliga delningarnas tid intill våra dagar ha visat, att de äro en nation, värd hela världens sympati. Alla Polens vänner i hela världen och icke minst i Sverige känna förvisso behov att uttala sin hjärtliga välgångsönskan till det prövade, det tåliga, det intelligenta polska folket. Måtte snart en ny tid randas för Polen, måtte lidandets dagar vara till ända, måtte den polska kulturen, polsk forskning, polsk konst fritt få utvecklas till fromma för det polska folket och hela mänskligheten.»